

W KRĘGU PROBLEMÓW ANTROPOLOGII LITERATURY

TOPOS DOMU DOŚWIADCZANIE ZAMIESZKIWANIA I BEZDOMNOŚCI

STUDIA POD REDAKCJĄ

WANDY SUPY I IWONY ZDANOWICZ

BIAŁYSTOK 2016

Recenzenci:

prof. dr hab. Ludmiła Łucewicz
dr hab. Alina Orłowska
dr hab. Halina Tvaranovitch, prof. UwB
dr hab. Dariusz Kulesza, prof. UwB

Projekt okładki:

Redakcja i korekta

Barbara Piechowska (jęz. polski)
Agata Rozumko (jęz. angielski)
Iwona Zdanowicz (jęz. rosyjski)
Bazyli Siegień (jęz. białoruski i ukraiński)

Redakcja techniczna i skład:

Bartosz Kozłowski

© Copyright by Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2016

Wydanie publikacji sfinansowano ze środków
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku

ISBN 978-83-7431-490-0

Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
15-097 Białystok, ul. M. Skłodowskiej-Curie 14, (85) 745 71 20
<http://wydawnictwo.uwb.edu.pl> e-mail: ac-dw@uwb.edu.pl

Druk i oprawa:

SPIS TREŚCI

Topos domu. Doświadczenie zamieszkiwania i bezdomności

Wanda Supa Жилое пространство и менталитет индивида в русской прозе XX – XXI веков	15
Matylda Chrząszcz Samowar jako metafora domu w twórczości wybranych pisarzy rosyjskich XIX wieku	31
Элеонора Шестакова Феноменология бездомности героев мотива <i>русский человек на rendez-vous</i> в русской словесности XIX – первой трети XX вв.	41
Людмила Авдейчик Символика «небесной обители» в поэзии В. С. Соловьева	65
Анна Булгакова Дом и бездомье: топос Дом в пьесе Леонида Андреева <i>Жизнь человека</i>	83
Марина Красильникова Дом и «кочевье» в канунной русской культуре начала XX века	95
Алексей Овчаренко Безбытность в русской литературе 1920-1930-х годов. Постановка проблемы	109
Татьяна Комаровская Функциональная роль архетипов Дома и Дороги в раскрытии характера героини романа Джейн Смайли <i>Частная жизнь</i>	117

Янина Солдаткина Категория «дом/бездомность» в романах М. А. Булгакова и романе М. Петросян <i>Дом, в котором...</i>	123
Надежда Злобина Образ дома у дороги в поэме А. Т. Твардовского <i>Дом у дороги</i>	137
Nadzieja Monachowicz Houses in the Lives of Doris Lessing's Heroines	145
Наталья Ковтун <i>Изба – квартира – перекресток</i> : к вопросу о самоопределении героев в поздних текстах В. Шукшина	161
Ирина Середа Дом и бездомность в художественном мире В. Маканина 1990-х–2010-х	179
Олеся Никитина Дом в сказках Леонида и Ирины Тютчевых <i>Зоки и Бада</i> и <i>Школа зоков и Бады</i>	187
Paulina Charko-Klekot Dom, w którym nie można żyć. Prowincjonalna Rosja oczami niektórych uralskich dramaturgów	195
Grażyna Król „Tylko mi Ziemi całej do życia brak”. O bezdomnościach Andrzeja Babińskiego	209
Beata Morzyńska-Wrzosek Doświadczenie zamieszkiwania bez zadomowienia. Na przykładzie twórczości Julii Hartwig	227
Marta Niedziela-Janik Interpretacja motywu bezdomności w utworze Olega Pawłowa <i>Koniec wieku</i>	245
Сергей Преображенский Зимородок-гальциона как символ утраченного и обретаемого дома	259

Святлана Лясовіч

Канцэпт «дом» у сучаснай беларускай прозе (на матэрыяле раманаў Альгерда Бахарэвіча, Юрыя Станкевіча) 267

Doświadczanie przestrzeni

Neonila Pawluk

Печаль воспоминаний... Пространство – время – телесная проксемиа в рассказе *Поздний час* Ивана Бунина 279

Вера Шульган

Перехрестя шляхів: життєві та поетичні дороги І. Я. Франка 289

Наталья Кнэхт

Антропология взгляда: человек в меняющейся городской среде, новые формы чувственного опыта и борьба за читательское внимание 297

Ілона Смаглій

Міфологічний, реальний і віртуальний світи в поезії Світлани Йовенко 307

Юрий Подковырин

Смысловые параметры художественного пространства в современной русской драме 317

Елена Гулевич

Монтаж как повествовательный принцип в рассказе А. Бирса *Добей меня* 333

Ірина Кропивко

Речовий світ людини у створенні метафоричного художнього простору у творах С. Поваляевої *Ексгумація міста* та М. Туллі *Сни й камені* 345

Анна Кононова

Полярная энтропия светоизображения в живописи белорусских художников рубежа XX–XXI веков 363

Елена Лепишева

Сценическое время-пространство новейшей русскоязычной драмы Беларуси 377

Святлана Лясовіч

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт

Канцэпт «дом» у сучаснай беларускай прозе (на матэрыяле раманаў Альгерда Бахарэвіча, Юрыя Станкевіча)

Канцэпт як частка моўнай карціны свету звязаны са светапоглядам чалавека ці пэўнай моўнай супольнасці. Дом – адно з важных паняццяў карціны свету, напэўна, у любой культуры, таму яно невыпадкова выклікае цікавасць. Разам з тым пераўтварэнні ў культурным жыцці могуць змяняць, дапаўняць змест таго ці іншага канцэпта. Мяркуем, што дынаміка сэнсаў у межах таго ці іншага канцэпта выразна адлюстроўваецца ў мастацкай літаратуры, бо паэты і пісьменнікі вельмі адчувальныя да культурных зрухаў.

Аб'ектам аналізу былі абраны творы сучасных беларускіх аўтараў А. Бахарэвіча і Ю. Станкевіча. Праца мела на мэце прасачыць, якія семантычныя складнікі канцэпта «дом» актуалізаваны ў творах разгледжаных аўтараў, і вызначыць патэнцыял вобраза «дом» для трансляцыі аўтарскай ідэі.

Слоўнік падае асноўныя значэнні паняцця дом: 1. Будынак для жылля або для размяшчэння ўстаноў, а таксама (зб.) людзі, якія жывуць у ім. 2. Кватэра, а таксама сям'я, людзі, што жывуць разам, іх гаспадарка. 3. Установа, што абслугоўвае якія-небудзь грамадскія патрэбы. 4. Дынастыя, род. (уст.)¹. Можна сказаць, што паняццёвы кампанент канцэпта «дом» уключае два асноўныя складнікі – матэрыяльны аб'ект і разуменне асвоенай чалавекам прасторы.

У рамане А. Бахарэвіча *Шабаны* паняцце «дом» неаднаразова асэнсоўваецца ад імя аўтара і галоўнай гераіняй Сафіяй. Як заўважае Т. А. Панамарова, «при множестве значений и огромном ассоциативном потенциале “Дом” в славянской картине мира – это, прежде всего, мир, покой, порядок, уют; это то, что отграничивает мир

¹ Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы, Мінск 1996, с. 181.

“внутренний” от мира “внешнего”, что защищает и оберегает»². Але Шабаны для героя-аўтара – не той дом, дзе чалавек адчувае спакой і ўтульнасць:

Шабаны падаліся недасяжнымі, нерэальнымі, няроднымі. Гэтае месца ня можа быць домам, паўтараў я, ідучы наперад, гэтае месца ня можа быць. ... Яно занадта далёка – я хачу жыць тут, у Зялёным Лузе. Тут мне добра – а там цесна і трывожна. Чаму на мне, на нас ляжыць гэтае закліццё – закліццё Шабанамі?³; Ідзі, ідзі, калі б ты жыў на Якуба Коласа, ты б ужо быў дома (с. 46).

Шабаны для аўтара месца, якое ўсведамляецца як дом, але разам з тым адмаўляецца, гэта балючая кропка. Дом для героя знаходзіцца далёка, да яго цяжка дайсці. Але пры ўсёй крытыцы месца герой сустракае і пазнае шабаны, якія становяцца імем агульным паўсюль, дзе вандруе:

І калі я трапляю ў варшаўскія, гамбургскія або львоўскія шабаны, у мяне няма адчування, што я ў сваёй стыхіі, што я апынуўся ў сваім дзяцінстве – толькі разгубленасць, толькі дэзарыентацыя, толькі ногі становяцца мяккія, як тварог. Шабаны непадуладныя мапам, бо для іх ты сам – мапа, паводле якой яны, часам спыняючыся пад ліхтарамі, рухаюцца да цэнтру гораду (с. 13).

Такое непрыняцце дому выклікае адчуванне часовай неўладкаванасці героя, стан пошуку – тое, што выступае часткай канцэпта «бяздомнасць».

Прастора дома як свая для галоўнага героя мяняе сваю традыцыйную лакалізацыю. Калі напачатку, хлопчыкам, ён лічыць небяспечным асяроддзем прастору кватэры, «яе надзейнага, абароненага сьвету, адзінага месца на зямлі, дзе ты ў бясьпецы» (с. 108), то пасля такім месцам становіцца дах:

Мой першы шабаноўскі дах уразіў мяне настолькі, што я дагэтуль памятаю яго пах. Але ўразіў ён ня пахам – а цеплынёй сваёй цёплай пругкай чорнай паверхні. ...Нагрэтыя дахі сталі месцам першых рэпэтыцый. І менавіта там ты ўпершыню засьпяваў, упершыню зайграў, упершыню меў публіку. Туды прыходзілі не дзеля паратунку – туды сталі падымацца як дахаты. Карлсаны, мы сумныя, грубыя карлса-

² Т.А. Пономарёва, *Концепт «Дом» в современной русской поэзии*, «Актуальні праблемы слов'янскай філологіі» 2010, выпуск XXIII, частіна 4, с. 89.

³ А. Бахарэвіч, *Шабаны*, Мінск 2012, с. 36. Наступныя цытаты падаюцца па гэтым выданні з указаннем старонкі ў дужках пасля цытаты.

ны без прапэлераў. Чорныя, ільсьністыя шабаноўскія дахі перавезьлі цябе на сваіх цёплых сьпінах на другі бераг (с. 108-109).

У апошнім кантэксьце прыгадваецца згорнутая метафара часу. Час даволі часта параўноваецца з ракой, плыню, таму невыпадкова ўзнікае асацыяцыя пераправы з аднаго берага на другі як пераход ад дзяцінства да сталення. Аўтар падкрэслівае выключнае месца даху, з якім герой звязвае змены свайго становішча, светаадчування.

Узаемадзеянне канцэптаў «дом» – «час» можна заўважыць на працягу ўсяго рамана А. Бахарэвіча праз зварот да вобраза Шабаноў.

Шабаны, па сутнасьці, гэта спроба пазбавіцца ад перайманьня часу, наіўная спроба яго ігнараваць, – характарызуе месца Саланевіч, настаўнік гісторыі мясцовай школы. – Панабудаваў тут так звананага сучаснага таннага жытла – і думалі, што вырашаюць такім чынам жыльлёвае пытаньне. Добра, але дом – гэта таксама перайманьне часу. Добры, сапраўдны дом – гэта добрае перайманьне. ...Засяліць сюды адным махам тысячы людзей – гэта ня значыць даць ім дом! Гэта значыць толькі адно – падмануць час, зрабіць выгляд, што можна прымусяць яго ісьці хутчэй. А так не бывае! Найлепшае ўвасабленьне часу – вясковыя могілкі (с. 135).

Іх Саланевіч называе бацькоўскім домам, і гэта невыпадкова, бо як згадвае У. Лобач, «канцэпт магілы – пасмяротнага дома ўласцівы ўсёй пахавальнай традыцыі беларусаў у цэлым»⁴ і тлумачыцца ідэяй пасмяротнага жыцця. Дамавіна – дом памерлага, які ён не пакіне і не памяняе, дом, атрыманы чалавекам, калі час яго жыцця скончыўся.

У Данілы ўзаемадачыненні месца і часу сфарміраваліся ў філасофію немагчымасці вяртання (больш лакальна – гэта немагчымасць вяртання Сіманенкі дадому і разбурэнне таго дома, адкуль ён знік):

Калі ты пакідаеш нейкае месца і потым вяртаешся туды – хіба ты вярнуўся туды ж, дзе быў? ...усё стала старэйшае – на год, на дзень, на хвіліну... І ты прапусьціў гэтае ператварэнне. Не перажыў гэты момант разам зь месцам, куды вяртаешся. Таму ты кожны праз прыяжджаеш у новае месца, нават калі ты там нарадзіўся. ...вяртаньня няма, не існуе, вярнуцца нікуды не магчыма – можна толькі пераяжджаць зь месца на месца (с. 233).

Такі постмадэрнісцкі светапогляд адмаўляе магчымасць дома з яго традыцыйным каштоўнасным статусам.

⁴ У. Лобач, *Міф. Прастора. Чалавек: традыцыйны культурны ландшафт беларусаў у сям'ятычнай перспектыве*, Мінск 2013, с. 402.

Шабаны адчуваюцца і героем-аўтарам, і Данілам як пустэча:

«Я ведаю толькі адно месца ў горадзе, у якім ёсць час і кубікі ня падаюць. Бо там і самі кубікі з пустаты. Пустату немагчыма зруйнаваць...» (с. 102). «Але Шабаны – ня вёска. Ня вёска і ня горад. Ня суша і ня мора, не жыццё і ня сьмерць. Шабаны наогул не прызнаюць ніякіх бінарных апазіцый, Шабаны – заўжды нешта трэцяе, што ня мае ўцямнай назвы і вызначанага пазнавальнага аблічча і прапануе тысячы абхадных шляхоў, толькі б не рабіць выбар. ... Сьцяна, мур, сьцены, сьценка на сьценку, цесна. Нам удалося вырвацца з гэтага пустога дому; пакуль сьцены біліся між сабой, мы адкрылі для сябе дахі» (с. 107).

Можна меркаваць, што менавіта з вобразаў пазачасавасці, неакрэсленасці, пустаты Шабаноў, якія не могуць быць домам, вынікае ў рамане канцэпт «бяздомнасць».

Герой-аўтар арганічна адчувае сябе ў стане бездомнасці: «Мы не былі падобныя ні на кога з аднагодкаў. Такімі і засталіся. Беспрытульнымі бітламі ў сьвеце ржавага мэталу і новых хваляў, якія ўсё накочваюць і накочваюць, бо на тое яны і хвалі, каб мець такі нядоўгі век» (с. 177); «А цяпер я думаю, што сапраўды з ахвотай жыў бы ў Балінштаце: «Мой дом увесь сьвет» – было напісана над ягонай брамаю...» (с. 263). У традыцыйнай культуры дом – вялікая каштоўнасць, можна сказаць, што для чалавека гэта цэнтр, у які згортваецца сусвет. Герой А. Бахарэвіча адмаўляе аўтарытэт дома з яго прасторавым сэнсам адасаблення чалавека ад навакольнага свету, такім чынам парушае традыцыйную структуру ўсведамлення прасторы, што імпануе філасофіі постмадэрнізму.

Калі герой-аўтар асэнсоўвае паняцце дому як метафізічнае, то Сафія апелюе да матэрыяльнага аб'екта. У склад канцэпта «дом», які вымалёўваецца пры апаведзе пра жыццё Сафіі, уваходзяць такія лексемы як *прыбіральня, дзверы, перадапокой, акно, двор, кухня, ключ, пад'езд, сцены, замок, балкён, спальня, падваконьне, парог, зала, душ, ванны пакой, жытло, столь, падлога, кватэра*.

Ва ўяўленні Сафіі рэалізуецца значэнне «дом – сям'я, людзі, што жывуць разам». Менавіта такое адчуванне дому рухае ўвесь апавед пасля знікнення мужа гераіні: «Кватэра без Сіманенкі здавалася ёй чужой; нібы яна выконвала тут увесь дзень загады невядомых гаспадароў, гатавала, прыбірала, прала, а зараз мусіла забраць ганарар у капэрце, пакінуць на стале ключы і паехаць дадому.» (с. 22); «Можа, ёй і праўда трэба было паехаць дадому? Да сваіх бацькоў ці да Сіма-

ненкавых.» (с. 24). Часта ў выніку сумеснага існавання складваюцца пэўныя адносіны праз рэчы, якія акружаюць людзей: «Сафія бразнула акном, якое звычайна мог зачыніць адно Сіманенка, бо толькі ён ведаў, у які момант і ў якім месцы акну патрэбны, як ён казаў, «асаблівы падыход»» (с. 21). Пра асаблівы падыход да акна Сафія згадвае і разважае на працягу ўсяго рамана. У найбольш цяжкую хвіліну яна ўяўляе сябе саму аконнай рамай: «Яна даўно ня плакала так шчыра – ёй здавалася, яна аконная рама, да якой ніхто не ведае асаблівага падыходу. Аконная рама ў дажджлівы, дажджлівы дзень» (с. 79).

Дом для Сафіі – гэта адчуванне ўтульнасці ад заведзенага парадку рэчаў, якое знікае з прыездам брата Сіманенкі.

Адзін-адзіны запlechнік і стос бялізны ў момант знішчылі ўсю ўтульнасць, увесь парадак, усю гармонію пакою і цэлай кватэры, якія яна так старанна падтрымлівала. Ілюзія, што яна, Сафія, проста чакае мужа, які паехаў у камандзіроўку – недалёка, хутчэй у Магілёў чым у Манголію – сканала так імкліва, што Сафіі стала холадна і страшна. ...асаблівага падыходу ніхто ня ведаў, і чым далей Сафія глядзела на недарэчны запlechнік, тым больш разумела, што гэта, напэўна, ужо назаўсёды, што яна застанеца адна і яе далейшае жыццё, відаць, будзе такое самае – суцэльны правізорыюм: знятыя на пару месяцаў маленькія кватэры бяз мэблі, вымушаныя пераезды да маці ў безграшовы час, нязручныя начоўкі ў сябровкак, такіх самых як яна, ды, часам, гатэльныя нумары, зь якіх яна будзе выскокваць шэрым досьвіткам, звыкла дакараючы сябе за мінулую ноч (с. 54).

Для Сафіі адсутнасць Сіманенкі прыроўніваецца да стану бяздомнасці, яна разважае і ўспрымае яго адсутнасць як вымушанае пазбаўленне і дому. Жанчына, знаходзячыся ў доме, не ўспрымае яго як свой: «Зімна было ў кухні, накурана, брудна, смуродна і зімна. Нібыта Сафія з Данілам прабіраліся ўвесь дзень праз завалы, руіны і трупы, бязладна фатаграфуючы канец свету, а потым вырашылі пераначаваць у нейкім закінутым доме» (с. 59).

Строгая абмежаванасць рэчаў, якія навокал Сафіі, як умова ўтульнасці мае для Сафіі амаль рытуальны характар. Прынесеная братам Сіманенкі лядоўня адразу змяніла адчуванне дамашняй прасторы Сафіяй:

Лядоўня адразу ж прынесла ў кватэру дух няўтульнасці і заняпаду. ... Старцаўская лядоўня месца займала няшмат, але было такое адчуванне, што яна імкнецца завалодаць усёй прасторай залі – побач зь ёю неяк адразу ўцягвалі аксамітныя жываты фатэлі, апускалі свае

лакаваныя бліскучыя патыліцы камода і тэлевізар, расплывалася бездапаможна над галавою і ішла расколінамі столь; месца ў залі дый ува ўсім шматпакутным жытле Сафіі ўраз стала неяк менш, нібы лядоўня ўсмоктвала ў сябе ў дзень па квадратным мэтры... (с. 96).

Апісанню месца лядоўні, якое яна заняла ў доме Сафіі прысвечана некалькі старонак. Гэта невыпадкова, бо для чалавека важнае не толькі само паняцце дома/дому, але і тое, што яго парушае, гэта расцэньваецца як руйнаванне яго, «свайёй» прасторы:

Лядоўня ўсё навокал рабіла часовым, хісткім, ператварала кватэру ў правізорыум – а сама стаяла так, нібы яна тут надоўга. (с. 97); Апрача таго, лядоўня, нават старанна вымытая, распаўсюджвала па кватэры пах – штодня ўсё мацнейшы. Гэта быў пах пустога дому, у якім калісьці любілі рабіць ахвярапрынашэнні. Гэта быў пах разморожаных але яшчэ сырых пяльменяў, якія не было каму гатаваць. Гэта быў пах кучы розных пахаў, якія гнілі на сонцапёку часу. (...); Яе нянавісьць да лядоўні была такой моцнай, што яна нават думала, ці не паехаць у заповітны дзень разам з Данілам, каб паглядзець на ўрачыстую дзею. Такой моцнай як толькі можа быць нянавісьць чалавека да бунтоўнай рэчы (с. 98).

Сафія ставілася да лядоўні як да жывой істоты, якая выцесніла яе з яе жылой прасторы. Эмацыянальнае стаўленне жанчыны да дома і змен абстаноўкі, якія ў ім адбываюцца, выявіліся і ў шэрагу метафар і параўнанняў пры яго апісанні:

Кухоннае акно (тут і далей выдзелена – С. Л.), якое ўсё гэтак жа не зачынялася да канца, **разбэшчанае адсутнасцю гаспадара**, падавалася ёй цяпер мілым і родным, і яна вырашыла адкласці разборкі зь ім да кастрычніка (с. 99); (...) **лядоўня** сваім існаваньнем **руйнавала** ўсе яе намаганні, **яна была як памылка друку ў прыгожым сказе, які ніхто ня мог ацаніць як след, бо ўсе бачылі толькі тую прыкрую памылку. Лядоўня не варухнулася, яна нават ня чхнула**, яна ўсім сваім выглядам паказвала, што **такая доза дыхляфосу ёй – як келіх шампанскага**; (...) Сафія адварочвалася, ідучы да сябе – але абавязкова азірлася на яе, перад тым, як зачыніць за сабой дзьверы ў **зьянвечаную залю** (с. 97); Яна ўяўляла, як усаджвае ікол сякеры ў брудна-белы, з карычневымі плямамі плястык, і зь лядоўні пырскае кроў. **Нібы забойца дастаў сваім вострым жалезам да мяса, якое ляжала ў гэтай пачварнай скрыні. Да мозгу – пустой маразілки** (с. 98); Сафія была «ня ў змозе выкінуць з галавы вобраз старцаўскай лядоўні, яе Чужога, якога даводзілася цяпець ва ўласным доме» (с. 100).

Метафары адухаўляюць навакольную прастору дома, робяць яе часткі жывымі ўдзельнікамі штодзённасці, з якімі ў галоўнай гераіні ўсталёўваюцца складаныя адносіны.

Даніла назірае за нервовым станам Сафіі і па-свойму бачыць усведамленне гераіняй сувязі дома і Сіманенкі. Частка дома – ключ, менавіта з ім Даніла параўноўвае Сіманенку: «У прыступе халоднай панікі (такія здараліся ў яе ўсё часцей, як быццам Сіманенка быў згубленым ключом, якім нехта мог скарыстацца) Сафія папрасіла памяняць яго замок у кватэры...» (с. 145). Жанчына пакутуе ад немагчымасці пазбавіцца адчування тоеснасці дома і знікллага мужа, што праілюстравана ў мроях Сафіі:

Я фіранка, якая гайдаецца, хаця на дварэ ніякага ветру, штэль. Я акно, якое нехта драпае, хаця дрэвы далёка, за іх адно двор. Я ножкі гэтага ложка, я сам іх прыкручваю. Ты прыкручаная да мяне, Сафія, не ламай разьбу. Гаспадар нікуды не знікае, нават калі табе здаецца, што ён згінуў, прапаў. Бачыш умяціну на матрасе побач з сабой? Ты думаеш яна хутка разгладзіцца, але правядзі па ёй, пацалуй яе, панюхай – яна існуе, яна кожны раз становіцца трохі глыбейшай, калі ты кладзешся ў ложак. Я сьцяна, якая будзе глядзець на цябе як бы ты не адварочвалася. Я ручка дзвярэй, якая варушыцца, як жывая (с. 155).

Менавіта атаясамліванне Сафіяй мужа і асобных частак прасторы дома, імкненне пазбавіцца гэтага адчування падштурхнула яе да рашэння зрабіць рамонт – дзеянне, якое ў свядомасці супрацьпастаўляецца нармальнаму існаванню дома (пра гэта сведчаць і ўспаміны Данілы, і страхі суседкі). Метафары, якімі апісваецца кватэра ў працэсе рамонту і адрамантаваная, таксама сведчаць пра ўспрыманне змен ненатуральнымі:

«плястычная аперацыя была ўжо скончаная», «кватэра з разведзенага, ня першай сьвежасці, але ахайнага мужчыны ператварылася ў шчакастую грудастую дамачку гадоў дваццаці пяці на высокіх абцасах, прадаўца біадавак, кавадрабілак і бабадаілак, і цяпер Саня рабіў ёй эпільцыю» (с. 234-235).

Уяўленне пра дом у значэнні роднай краіны сустракаецца ў выказваннях Старцава, які распавядае пра вандроўку з жонкай у Нямеччыну: «На трэці год я ўжо дамоў захацеў, але Лізавета адгаварыла.»; «... усё, хопіць, сказаў я Лізавета: не магу больш, паехалі, дарагая, дадому» (с. 88-89). «Як туга заесць і маўльташэн з вушэй палезуць, адразу дамоў папросіцца. На каленях!» (с. 91). Дом – месца, куды людзі

імкнуцца, калі дрэнна. Такое меркаванне адпавядае традыцыйным уяўленням пра дом.

У рамане Ю. Станкевіча *Любіць ноч – права пацуюкоў* канцэпт «дом» аб'ектывуецца невялікай колькасцю лексем: *дом, хата, плот, хляўчук, акно, падлога, дзверы, парог, веранда, зала, печ*. Як бачна, словы рэпрэзентуюць прыватны дом і згадваюць не толькі пра яго ўнутраную структуру, але і прыбудовы. Галоўная гераіня Люба дом асацыюе з прысутнасцю мужчыны, нават калі гэта маленькі хлопчык-даўн: «у доме павінен жыць мужчына, інакш гэта не дом»⁵. Суседскі дом Фраловых, заселены чужынцамі пасля знікнення гаспадароў, ператвараецца ў сімвал небяспекі, хаосу і смерці. Дом Фраловых выклікае асацыяцыі з краінай, у якой праз п'янства, нядбаласць гаспадароў пачынаюць валадарыць чужакі, прычым не проста валадарыць, а знішчаючы паступова, але мэтанакіравана былых насельнікаў, выкарыстоўваючы іх заганы: «а той толькі ўсміхнуўся шматлікімі залатымі каронкамі зубоў і сказаў, што забіваюць не яны, а тутэйшыя ж тутэйшых, і будуць гэта рабіць і далей, і яго, Данілу, таксама калі-небудзь заб'юць, бо такія, як ён, не выжываюць, і нават калі ён выйграе сёння – то заўтра будзе ўсё роўна ў пройгрышы».

Вобраз дома як сваёй прасторы задзейнічаны аўтарам для ілюстрацыі адносін паміж чужакамі і Любай, а пасля і Данілам. На матэрыяльным узроўні рэчаў супрацьстаянне выяўлена праз апісанне плоту, які рамантуе Даніла і ламаюць неаднаразова «пацукі». Спачатку плот павалілі, потым зрабілі ў той частцы саду сметнік і прыбіральню, хадзілі праз павалены плот і скралі труса, брыкет і іншае. Абурэнне Любы і спробы аднавіць плот былі нядзейснымі: «...скіравала прама цераз павалены плот, які яна ўжо не раз падымала і ўмацоўвала, але яго валілі зноў і зноў». Услед за плотам чужынцы апанавалі і хлявок, дзе хавалі наркатыкі і куды вадзілі дзяўчат. Прыехаўшы Даніла таксама пачынае з плота: «пайшоў і за дзве гадзіны паставіў плот, рыдлёўкай перакінуў за яго на былы фралоўскі пляц бруд і смецце, якое накідалі чужынцы»; «колькі дошак з плота, які ён паставіў некалькі гадзін таму, былі выламаны і валяліся на зямлі з яго боку; мужчыну скаланула ад раптоўнага выбуху гневу». Даніла ладзіў зламаны ці павалены плот некалькі разоў і таму амаль як абвешчэнне рашучых дзеянняў прагучала яго «плот больш не чапайце, я не пацярплю».

⁵ Ю. Станкевіч, *Любіць ноч – права пацуюкоў*, [online], тут і далей тэкст рамана Ю. Станкевіча прыводзіцца паводле http://knihi.com/Jury_Stankievic/Lubic_noc_-_prava_pacukou.html, [14.09.2014].

Даніла падпальвае дом Фраловых, калі чужынцы адтуль з'ехалі, і пакідае разрабаваным дом сястры. Дом перастае быць каштоўнасцю, месцам, дзе чалавек можа адчуваць сябе небяспечна, бо яго могуць заняць чужынцы. Падпал дома – гэта не ахвяра і не злачынства, гэта пазбаўленне ад таго, што згубіла сваю каштоўнасць. Каштоўнасцю становіцца свабода галоўнага героя – свабода ад страху за ўласнае жыццё, свабода паступаць згодна са сваім сумленнем, зрабіць усё, што ад яго залежыць.

Як паказвае праведзены аналіз, канцэпт «дом» у А. Бахарэвіча мае шырокі семантычны дыяпазон, які аўтар выкарыстоўвае для рэпрэзентацыі розных светапоглядаў герояў. Для Старцава дом асацыюецца з роднай краінай, для Сафіі – з кватэрай, непасрэдна ў сувязі з асобай мужа (дом – людзі, што жывуць разам). Прычым усведамленне гэтай сувязі для жанчыны пакутлівае і яна імкнецца яе знішчыць праз змену знешняга выгляду кватэры рамонтам. Геранія Ю. Станкевіча Люба таксама не ўяўляе сабе дом без мужчыны, але гэта звязана, хутчэй, з яе адчуваннем рэальнай небяспекі. Вобразы брата Сіманенкі і героя-аўтара прадстаўляюць канцэпт «бяздомнасць», у першую чаргу, стратай аксіялагічнага сэнсу паняцця «дом». У Данілы гэта звязана з філасофіяй немагчымасці вяртання ў адно і тое ж месца, у героя, ад імя якога вядзецца аповед, – з антыпатыяй да месца, якое было яго домам. Герой Ю. Станкевіча Даніла Прусак падпалам дома абвясчае, што выраджэнне нацыі можна лячыць толькі рашучымі ўчынкамі, свабоду можна прыдбаць, вызваліўшыся ад звыклых поглядаў. Вобразны кампанент, пераважна метафары-адухаўленні, у значнай ступені выкарыстоўваюцца А. Бахарэвічам, які апісвае менавіта структурныя часткі дома і яго абстаноўку – тое, да чаго чалавек часцей звяртаецца ў жыцці. Ю. Станкевіч амаль не карыстаецца вобразнымі сродкамі пры апісанні прасторы дома. У абодвух аўтараў пры разглядзе канцэпта «дом» выяўляецца сувязь з эстэтыкай постмадэрнізму.

SUMMARY**The concept “house/home” in modern Belarusian prose (on the basis of A. Bakharevich’s and Y. Stankevich’s novels)**

The article dwells on the structure of the concept “house/home” in the novels of the modern Belarusian writers – “Shabany” by A. Bakharevich and “To love night is a right of rats” by Y. Stankevich. The author of the article makes a comparison between the meanings of this concept as presented in Belarusian folklore and as presented in the novels. The article dwells not only on the lexical representation but also on the imagery (metaphors and similes) that is used to describe the space of house (home). The author of the article analyzes the interaction of the concepts “house/home” and “homelessness” through the imagery of the novels. The article retraces the connection of the correlation of the concepts “house/home” and “homelessness” with the ideas of postmodern aesthetics in the novels.

Keywords: concept “house/home”, concept “homelessness, image component, metaphor, A. Bakharevich, Y. Stankevich.

Ключавыя словы: канцэпт «дом», канцэпт «бяздомнасць», вобразны складнік, метафара, А. Бахарэвіч, Ю. Станкевіч.